

Fra "Målene Psykologi", Billese & Baltzer af Brown & Knudsen

sin specielle sociale scenografi og sine sædvanlige samspilsregler ... alle disse sammenhænge bringer forskellige sider af os frem ... Det samme individ må mere og mere kunne skifte mellem forskellige måder at forholde sig på, for at kunne tilpasse sig moderne livsraa... Enhvert menneske rummer mange mulige liv i sig. Vort liv kunne forme sig på mange andre måder, end det faktisk gør. Det véd det postmoderne menneske." (Lasse Dencik, 1996)

Sproget kommer til at spille en afgørende rolle i den socialkonstruktivistiske opfattelse af identitetsdannelsen, da sproget udgør det væsentligste medium for de menneskelige samspil, der til sidst danner og omdanner identiteten. Det er igennem sproget, at det enkelte menneske, på baggrund af sine erfaringer, konstruerer sin "virkelighed", og det er igennem sproglige udvekslinger af bekræftelse og uenighedens udformning, at der er mulighed for at nå til en fælles, delt "virkelighed".

John Shotter

"Vi har brug for at kunne forestille os hvordan det kunne være at leve, ikke kun i en ægte pluralistisk verden, kun kendskab i brudstykker og kun delvis fælles, men også i en differentieret verden, hvis marginale områder er af en meget anden karakter end de centrale områder." (Shotter, 1993, s. 38, m.o.)

Den amerikanske socialpsykolog John Shotter er eksponent for et socialkonstruktivistisk perspektiv på identitetsdannelsen, en synsvinkel der udtrykker, at vi nødvendigvis lever i en konstrueret virkelighed, som skabes, problematiseres, ændres og udvikles gennem en kontinuerlig dialog og konfrontation i de menneskelige relationer. Den kulturelle kontekst, og de ressourcer, der er tilgængelige, er af betydning for, på hvilke præmisser denne dialog udfolder sig. Hos Shotter ligger vægten følgelig på en sproglig tolkning og fælles opbygning af forståelse. Heri gennem skabes "lokale virkeligheder", som udgør den fælles meningsgivende forklaringsramme for forskellige kulturelle grupperinger.

"... dialog er den ultimative sfære i hvilken ... begrundede og vurdering finder sted, og i hvilken faste overbevisninger og færdige meninger realiseres. Det er dette, der giver den forrang, og desuden hersker magt til at ændre ellers ubevidst reproducerede virkeligheder." (1993, s. 162)

Det forhold Shotter kalder selv-verden dimensionen, skal altså forstås som hele tiden eksisterende i et komplekst felt af selv-andre relationer. Identitet forstås følgelig som den forståelse, der skabes i den enkelte som selvens af de dialogiske relationer, mennesket indgår i. Identitetsdannel-

ses som en flydende proces af konstruktion og dekonstruktion, uden fast kerne, hvor mening hele tiden opstår og opløses som følge af de mellem menneskelige relationer, hvor de handlinger, menneskene foretager kontinuerligt, påvirker de følgende muligheder. Menneskets livsbane beskrives som udsat og bestandigt i forfærd, da der ikke er nogen endegyldig sandhed, og personen til stadighed må kunne begrunde sine valg.

Shotter er kritisk over for den synsvinkel, der forstår identitet som en "fortælling", han beskriver det ligefrem som en "forfalskning" "Kendsgangen er, at vores liv bliver levet som en sekvens af usammenhængende dele, hvor hver sammenhængende del får sin lokale og øjeblikkelige betydning ud fra handlingskonteksten, mens der handles." (1993, s. 173, m.o.) Shotter tager hermed afstand fra den klassiske forestilling om, at mennesket i sig rummer potentialer til et autentisk indre selv, og skitserer et dydeligt billede af det, der kunne kaldes en *situations-identitet*. Men han bruger også vendinger som, at mennesket kan vokse op og kvalificere sig som en selvbestemmende, autonom person med sin egen identitet. Han taler om, at vi må sammenkæde os selv bl.a. med vores fortid og vores fremtid, med hinanden og med en horisont af idealer. Og han beskriver "basale for-forståelser", der internaliseret og kropsliggjorte udgør baggrunden for menneskets opfattelse af mening.

Kenneth J. Gergen.

"The center fails to hold" (1991, s. 7)

Den amerikanske psykolog Gergen er en af de toneangivende teoretikere i den socialkonstruktivistiske beskrivelse af identitetsdannelsen. Som mange af de øvrige teoretikere fremhæver han globalisering, den kommunikationsteknologiske udvikling, medienes fremtrædende rolle, og den øgede multikulturelle dimension i sin beskrivelse af postmodernistiske tendenser i samfundsudviklingen i den vestlige kultur. Denne udvikling har skabt en tilstand, hvor mennesket udsættes for en enorm oversvømmelse af social stimulation og et stadigt udvidet relationsnetværk. Inspireret af den franske dekonstruktions-retning ser han sproget som afgørende for skabelse af personlig og fælles virkelighed. Sprogets ord er, ud fra denne synsvinkel, ikke en genspejling af virkeligheden, men tværtimod er vores opfattelse af virkeligheden en genspejling af sprogets ord. Forskellige kulturelle grupper besidder forskellige sprog - diskurser - og disse diskurser afspejler gruppens normer og værdier. Der er altid i det der ses, indbygget et perspektiv, hvorfra der ses. Denne opfattelse medfører en opløsning - dekonstruktion - af opfattelser og begreber, som

tidligere er set som "naturlige". Denne dekonstruktion omfatter også identitetsbegrebet, der - i modsætning til den klassiske opfattelse af identiteten som en del af menneskets væsen - opfattes som en social konstruktion. "... ligesom med begreberne sandhed, objektivitet og viden er selve ideen om individuelle selver, i besiddelse af mentale kvaliteter, nu truet med udryddelse." (Gergen, 1991, s. 6, m.o.)

Gergen bruger betegnelsen "*det mættede selv*" ud fra en metafor, hvor han, som konsekvens af de nævnte tendenser, ser mennesket som "nedsænket" i et "informations-hav" som er så omfattende, at det gennemtrænger og "mætter" mennesket. Dette bevirker, at oplevelsen af en stabil, sammenhængende identitet, den traditionelle opfattelse af en stabil "kerne", opløses. I stedet opstår en flydende, skiftende række af identiteter, som dannes i de mangfoldige sociale samspil. "Social 'mættethed' giver det enkelte menneske en mangfoldighed af usammenhængende og uforbundne selv-sprog ... denne fragmentering af selv-opfattelsen korresponderer med en mangfoldighed af usammenhængende og uforbundne relationer. Disse relationer trækker mennesket i utallige retninger og inviterer det til at spille en sådan række forskellige roller, at selve opfattelsen af et "autentisk selv" med klare karakteristika forsvinder af syne. "*Det fuldstændigt 'mættede' selv bliver til intet selv.*" (Gergen, 1991, s. 6/7, m.o.)

Gergens opfattelse er altså, at identiteten "udslettes", og at menneskets indre befolkes af en mangfoldighed af "stemmer", som er indoptaget fra de mangfoldige sociale arenaer. Han kalder det "befolkning" af selvet. Dette medfører mange partielle selver og en tilstand af "multifreni". I og med mennesket indoptager de mangeartede personer, det møder, bliver det i stand til at indtage deres position, overtage deres holdninger, tale deres sprog, og spille deres roller. Resultatet er en støt stigende følelse af tvivl med hensyn til objektiviteten i en hvilken som helst position, der indtages. Hans tese er, at den aktuelle tilstand af social "mættethed" har medført en ændring i identitetsopfattelsen fra en opfattelse med fokus på et individuelt selv til en opfattelse med fokus på relationer. Identiteten beskrives som kontinuerligt dannet, omformet og ændret i og med menneskets bevægelse gennem de stadigt foranderlige relationers "hav". "*Idet vi opsuger mangfoldige stemmer, finder vi at enhver 'sandhed' relative- res i kraft af vores samtidige bevidsthed om overbeviende alternativer. Vi bliver bevidste om, at enhver sandhed om os selv er en øjeblikkets konstruktion, sand kun i en given tid og indenfor visse relationer.*" (1991, s. 16, m.o.)

Gergen ser positive tendenser i menneskets aktuelle situation. At der åbner sig en enorm verden af muligheder, at mange forskellige potentia- ler kan udfoldes. For det postmodernistiske menneske kan livet blive mere

fuldstændig ekspressivt og beriget ved at opgive kravet om personlig sammenhæng og blot være i de sociale relationer, der udspringer sig.

Den ekstremt øgede adgang til elektronisk kommunikation rummer mulighed for øget indflydelse på beslutningsprocesser, altså en demokratiserende tendens, herunder også muligheden for dannelsen af globale bevægelser.

Den dekonstruktion af objektive Sandheder, der er karakteristisk for den postmoderne tilstand, giver også mulighed for større lydhørhed for andre perspektiver, da den sociale "mættethed" netop indebærer et kendskab til mange perspektiver og en viden om det relative i det egne perspektiv. Dette rummer mulighed for dialog i stedet for kamp om retten til at definere Sandheden.

Hvis jeg kort skal sammenfatte disse teoretiske beskrivelser af de aktuelle betingelser for identitetsdannelsen, kan man se det sådan: at udviklingen i kommunikationsteknologi - skabelsen af globale netværk - har medført en konfrontation og kontakt med andre kulturformer af et hidtil ukendt omfang. Dekonstruktionen af de fælles Store Fortællinger, og den dermed forbundne underminering af universelle Sandheder har skabt et kaotisk hyperkomplekst kulturelt "multivers", uden faste normer og værdier. Den hermed forbundne øgede refleksivitet og individualisering har friset det enkelte menneske til selv at skabe mening og sammenhæng ud fra et kaos af meningsfragmenter, uden faste fixpunkter.

Hermed er mennesket bragt i en eksistentiel situation, hvor det er henvist på sig selv, selv skal træffe sine valg og stå til regnskab for dem, en situation der er tæt forbundet med angst og tvivl.

Når man er henvist på sig selv, hvad skal man så vælge ud fra, hvad orienterer mennesket sig efter: "Hvad er meningen?": Når traditionen ikke dikterer, når overjeg'et ikke repræsenterer de internaliserede andre, når jeg'et er en konstruktion, der ikke henter sin styrke i et bestemt gruppelighedsforhold? Hvor henter det sine værdier, de værdier, der er bestemmende for de valg, der skal træffes?

Der er opstået en helt ny situation for identitetsdannelsen, en situation som den aktuelle diskussion afspejler: Hvad er konsekvenserne? En fragmentering af identiteten i mange identiteter uden en samlende indre kerne, eller en ny mulighed for at opbygge en dybt personlig, mangefacetteret identitet, en personlig fortælling, der samler og udtrykker det enkelte menneskes enestående mønster.

Teoretiske opfattelser

Erik H. Erikson

Den traditionelle socialpsykologiske opfattelse lægger vægt på det biografiske forløb gennem en række vigtige livsfaser. Sådan er identitetsdannelsen fx beskrevet af Erik H. Erikson. De enkelte livsfaser stiller barnet over for en udfordring, der skal løses i tæt samklang med de sociale omgivelser. Blev udfordringen ikke løst, skabes der et problem for den næste fases forudsætninger. Erikson taler om faser som perioder, der hel- digt løser en særlig og faseypisk udfordring – eller skaber et problematisk forløb:

- grundlæggende tillid over for mistillid (spædbarnet)
- autonomi over for skam (to- til treårsbarnet)
- initiativ over for skyld (fire- til femårsbarnet)
- dygtighed over for underlegenhed (seks- til tolvårsbarnet)
- identitet over for forvirring (pubertet og ungdomstiden)

For identiteten er det vigtigt, at disse faser forløber konstruktivt i et afgørende samspil med omgivelserne og tilsammen skaber grundlaget for den syntese eller sammen- smeltning, der skal finde sted i ungdoms- tiden. Ifølge Erikson er det 'jeg' et eller ego' et, der spiller den sammenbindende rolle, og derfor kaldes hans udgave af psykoanalysen også for *egopsykologi* (se i øvrigt s. 50). Hvis den grundlæggende tillid fx ikke er etab- leret, vil dette have konsekvenser for de efter- følgende forløb – og for den sammenhæng, der skal skabes i ungdomstiden. Syntesen omfatter de tidligere forløb og de nye ud- fordringer, der blandt andet omfatter de se- kuelles drifter og behov.

- Den vellykkede syntese kalder Erikson for *positiv identitet*. Hvordan denne iden- titet opleves, beskriver Erikson således: »Man føler sig hjemme i sin egen krop, har en fornemmelse af, at man ved, hvad man 'stiler mod', og føler sig tryk i forvisningen om, at man bliver anerkendt af mennesker, der betyder noget for én».
- Hvis den unge i trods eller afmagt læg- ger afstand til omgivelsernes, specielt forældrenes, forventninger og krav, udvikles der en *negativ identitet*. Ifølge Erikson synes det at ske efter opskriften: Hvis ikke jeg kan blive, som I ønsker, jeg skal være, kan jeg i hvert fald blive det modsatte! Et eksempel kunne være direktør sønnen, som familien regner med, skal føre firmaet videre, men som bryder ud af sit miljø og bliver rocker.
- Endelig er der den såkaldte *identitetsfor- virring*, hvor den unge ikke magter at opretholde et stabilt selvbillede. Der er tale om en voldsom krise, hvor den unge føler sig hevet og slidt i af fx seksuelle behov, krav om erhvervsvalg og præsta- tionsforventninger. Krisen kan imid- lertid være endnu alvorligere, hvis den unge slet ikke føler sig på plads i tilvæ- relsen, men domineres af en fremmed- følelse. I sådanne tilfælde er der brug for psykiatrisk bistand.

Man må ikke forveksle identitetsforvirring med *identitetskrise*. Det sidstnævnte udtryk beskriver den omstillingsproces fra barn til voksen, som alle skal gennemgå.

Erikson mener, identitetsdannelsen fore- går i et tæt samspil med de socialt vigtige personer: forældrene, familien, læreren i skolen. Og han mener endvidere, at de unge har brug for et *psykosocialt moratorium*, dvs. et udviklingsmæssigt frirum, hvor de af- prøver forskellige roller. For at konkretise- re: Tænk på de mange unge, som rejser ver- den tynd, inden de binder sig – til en ud- dannelsen.

Erikson udviklede sin identitetsteori i 1960'ernes USA, hvor samfundsbilledet så noget anderledes ud end i dag. Derfor kan hans mo- del måske i mindre grad forklare de valg, vi stiller over for i det multikulturelle samfund, hvor syntesen erstattes af vores løbende op- bygning eller konstruktion af et sammen- hængende billede af os selv, fx gennem mode, musik, sprog og interessebestemte aktiviteter.

David Riesman

Den amerikanske sociolog David Riesmans (1909-2002) betydningsfulde bog *Det ensomme menneske* udkom på dansk i 1969. Heri beskriver han den karakterudvikling, der finder sted som følge af ændrede sam- fundsmæssige forhold. Riesman indkredser især tre karaktertyper, nemlig den *traditionssyrede*, den *indstyrede* og den *gruppe- styrede*, og dermed beskriver han *ændringen* på et samfundsplan, der er foregået i de sid- ste 400 år.

Socialkarakter er ikke det samme som identitet, men den forståelse, der ligger i be- grebet, beskriver vigtige samfundsmæssige forudsætninger for at opbygge en personlig identitet.

Riesman definerer socialkarakter som et særligt »konformitetsmønster« (konformi- tet = tilpasning), der udvikles som en reak- tion på samfundsmæssige betingelser og bli- ver udbredt og opfattet som noget ønskeligt i en bestemt periode. Den sociale karakter er så at sige produktet af de samlede erfa- ringe fra større eller mindre befolknings- grupper.

Hvor den traditionssyrede karakter hø- rer hjemme i et stabilt middelaldersamfund og den indstyrede karakter i århundre- derne efter renæssancen og reformationen, er gruppestyret et nyt karaktertræk, nemlig fra midten af det 20. århundrede. Den gruppestyrede karakter er en reaktion på massesamfundet, storbyerne og medie- påvirkningen, der er tale om en udad- vendthed, baseret på uddannelse, fritid, ser-

vice, ligesom der er tale om forbrug af bil- leder, begivenheder og ord. Riesman defi- nerer den gruppestyrede karakter således:

»Fælles for alle gruppestyrede mennesker er, at deres samtidige er kilden til den enkeltes styring – enten dem, han direk- te kender, eller dem, han kender in- direkte gennem venner eller gennem massemedierne. Denne orientering er naturligvis gjort til en del af personlig- heden i den forstand, at den er indpodet fra en tidlig alder. Det gruppestyrede menneskes livsmål skifter med denne styring: Det er kun selve bestræbelsen, og den proces der består i omhyggeligt at registrere andres adfærd, der forbliver uforandret livet igennem».

Riesman påpeger altså med andre ord, at den gruppestyrede er kendetegnet af »ene- stående folksomhed over for andres handlinger og ønsker« og af det »uærlige psykologiske behov for anerkendelse. Den gruppestyrede karakter rummer vigtige træk, som kan genfindes i det psykologiske identitetsarbejde, der skal præsteres af den enkelte i det multikulturelle samfund.

Nu er det dog ikke sådan, at der efter mid- ten af det 20. århundrede kun findes grup- pestyrede mennesker. Riesman advarer selv mod en sådan firkanteret opfattelse. Han understreger, at der i bestemte miljøer sag- tens stadig kan findes traditions- og indre- styrede personer. Det, han forsøger at ind- fange, er den generelle tendens i forskelli- ge tidsaldrer, jf. skemaet på side 168.

Anthony Giddens

Den engelske sociolog Anthony Giddens (f. 1938) slår fast, at den enkelte gennem livs- stilvalg, livsstilsmønstre og livsplanlægning skaber en foreløbig sammenhæng i sin selv- forståelse. Dette medfører en række vigtige træk ved selvopfattelsen og det personlige identitetsarbejde. Giddens taler her om, at

Personlighedstype	Traditionsstyret	Indrestyret	Gruppestyret
Samfundsmæssig situation	Lav arbejdsdeling, stabilitet	Fremskridt, social mobilitet	Overflodssamfund, store offentlige og private organisationer
Vigtigste faktorer i socialisationen	Lokalsamfundet som helhed	Forældre	Forældre, kammerater, massemedier
Personlighedsstyring	Traditioner	Indre overbevisning	Hvad andre mener
Reaktion ved afvigelse	Skam	Skyld	Angst

Riesmans tre personlighedstyper (kilde: David Riesman: *The Lonely Crowd*, 1953).

- individet er ansvarlig for det personlige projekt
- selvet former en livsbane fra fortid til foregribet fremtid
- refleksiviteten er en slags indøvet selvobservation
- selvidentitet bliver en sammenhængende fortælling
- selvrealisering skaber personlige tidszoner, der kun er løst forbundet med den ydre tidsmæssige orden (her tænkes fx på personer med fjernarbejde ved computeren derhjemme, som kan tilrettelægge deres arbejdstid uafhængigt af et 9-16-skema)
- selvets refleksivitet omfatter en stærk kropsmæssig bevidsthed
- selvrealisering er en balancegang mellem mulighed og risiko
- selvrealisering omfatter den autenticitet (ægtthed), at man er oprigtig over for sig selv
- et livsforløb er en række overgange, med tab og åbning til nye muligheder, der skal bearbejdes
- selvets udviklingslinje bliver en personlig fortælling, der gradvis kommer til at udgøre et personligt orienterings-system

Giddens interesserer sig for det spændingsfelt, der ligger mellem samfundet og individet. Her har han fat i de dynamiske koblinger, der er mellem ændrede samfundsmæssige strukturer og personlig stabilitet. Nogle begreber på personsiden er både livsstil – »livsstilsvalg bliver stadig vigtigere i konstitueringen, dvs. dannelsen, af selvidentitet og daglig aktivitet», siger han – og refleksivitet, dvs. eftertanke og overvejelse, i et livsforløb præget af organiseret livsplanlægning. Det moderne menneske har altså ifølge Giddens de mange muligheder – og er selv henvist til at skabe sammenhængen i sit liv.

Men – hvordan skal man forstå disse teorier i forhold til identitetsarbejdet hos unge i den »almindelige« hverdag, der leves i det hjemlige samfund? Hvor henter de unge forbillederne fra? Er pigers og drenges identitetsdannelse forskellig? Og hvad med seksualitet?

Det er en række af disse spørgsmål, der skal belyses i det følgende.

Identitet som en social konstruktion

Hvordan skabes den personlige integration eller sammenhæng i en multikulturel tidsperiode, hvor de hele tiden skal vælges?

Her vil Giddens svare, at identitetsarbejdet er en personlig og fremadrettet konstruktion, hvor den enkelte løbende opbygger et billede eller en fortælling om sig selv.

Det vigtige for den enkelte i det multikulturelle samfund er at kunne skabe og håndtere en samlet opfattelse eller »arbejdsmodel« af sig selv. Det sker gennem uddannelse og tilegnelse af færdigheder og kompetencer, hvorigennem den enkelte lever op til de udfordringer, som samfundet stiller. Det sker ud fra valg af livsstil, mode, sprog, præferencer, holdninger m.v. tilpasset den sociale arena, dvs. den konkrete situation, man befinder sig i.

Kulturens vigtige daglige udbud af rekreation, levende billeder, musik, tekster og mødelser – herunder opfattelser af, hvad det vil sige at være ung kvinde eller mand her i begyndelsen af det 21. århundrede – griber afgørende ind i konstruktionen af selvet.

Konstruktionen af den personlige identitet vokser ud af erfaringerne fra begivenheder, hændelser og indsatser – men disse indvendinger er et stykke ad vejen over skabt af en selv. Ikke nødvendigvis »iscenesat«, men situationer, man gik ind i – for de gav en mulighed for at vise, hvad man stod for, eller hvad man kunne klare. Man valgte situationerne, fordi man dermed også valgte sig selv.

Lone på 29 år

Lone er butiksejer i en forårruna i en mellemstor sjællandsk provinsby. Hun har omsider erkendt, at hun er lesbisk, og hun giver dette råd til andre:

»Man må tage nogle chancer og turde stole på dem, der er ved siden af én. Det der med at jeg ikke følger noget, det kunne bare ikke klares ved hele tiden at blive skubbet væk. Det blev

for meget til sidst. Jeg har gået mange år med skyklapper. Ikke at jeg ikke har haft det godt, men jeg har ikke konfronteret mig selv med tingene, og det er først nu, jeg er begyndt at blive voksen og høre, hvordan andre folk har det i deres liv. Min største drøm var altid været at komme til en gammel elevfeje i en stor, fed Audi, bare for at blære mig. Men nu betyder det mere at hvile i mig selv være glad og tilfreds i det, jeg laver.

Om 5-10 år håber hun, at hun bor i et hus, gerne med en jævnaldrende kæreste. Kvindelig.

»Det er o.k. med børn, hvis den anden gerne vil. Men mit liv bliver nok ikke så normalt igen« (Kilde: Lone er på Mars. Kronik af Marie Louise Kjølbye i *Information*, 22. november 2003).

Der er tale om en vekselvirkning mellem person og omverden, hvor det afgørende er, at vi identitetsarbejdet søger frem mod en konstruktion af et selv eller en identitet, der giver en overensstemmelse i vores erfaringer med os selv. Vi får samling på de mange sociale identiteter og når gradvis frem til deres kerne, vi opfatter som os selv. Der skabes en personlig identitet, blandt andet ved at man sætter ord på sig selv: »Jeg er sådan og sådan ...«, »Jeg gør altid sådan ...«, »Jeg foretrækker ... fordi jeg ved med mig selv ...« osv. Vi skaber gradvis det billede af os selv, vi kan leve med – både som producent og skaber af billedet: jeg er ansvarlig – og som betragter af det: jeg vurderer mig selv. Man bliver til – som hovedperson i en fortælling, der aldrig bliver helt færdig. Det er en fortælling, der tages op og repeteres ved bestemte lejligheder: den udvides ved andre lejligheder, den ombygges en smule, når det er nødvendigt, den prøves måske efter oplevelsen af stærke begivenheder: »Jeg blev aldrig den samme igen. Eller fortællingen må revideres efter bitre oplevelser. Tænk fx på de rystelser, som kærestepar kan medføre. Det er ikke en konstruktion ud af den blå luft; der skal være en rimelig overensstemmelse i både den biografiske realitet – og den sociale konsensus, dvs. hvad andre vil